

نوشتۀ : استوری

ترجمه و نگارش : تقی بینش

تذکره شعرا

(۱۳)

۱۲۰۸- احمد معروف به (الشهیر به) هلاگو [بهضم ه مترجم] (یا هلاکو - به فتح م - که به عقیده بلوشه تلفظ جدید این کلمه است) «خراب» قاجار برای زیارت به مکه رفت و مدتی دور از دوستان و همزبانان خود بسر برد و اوقات خود را در نگارش شرح حال شعرای متقدم و متأخری که می شناخت پس از زیارت مکه و مدینه به استانبول (به قول بلوشه به عنوان سفارت کبری: جهت مهم امورات ظاهری خود وارد مرز قسطنین و ادراک شرفیابی آستانه اعلی حضرت میسر شد - چنان که خود او در «خرابات» گفته است) رفت و در آنجا مدت یک سال سرگرم کارهای اداری بود. پس از این مدت بود که موفق شد در نوشته هایش تجدید نظر بکند. وی بیشتر هم خود را مصروف شعرای معاصر می کرد و در نتیجه کتاب مصطفی خراب خود را به شعرای دوره فتح علی شاه محدود کرد. اشعار ترکی آخر کتابش محصول توقف او در قلمرو حکومت عثمانی است.

مصطفی خراب

متضمن یادداشتهای مختصری است درباره شاعران معاصر فتح علی- شاه که به فارسی و هندی و ترکی شعر می گفته اند. این کتاب به سال ۱۲۵۳. ه/ ۸-۱۸۳۷ م تألیف شده است: بلوشه جلد دوم ۱۱۶۰ (۱۲۷۱. ه/ ۱۸۵۵.

م). [شرح حال او به قلم خودش در مقدمه کتاب (بلوشه با استفاده از اصل فارسی) نقل و خلاصه کرده است].

۲۰۹- ح. ح. ؟ نواب والاجاه امیرالهند اعظم الامراء [بعد: عمدة الامراء] مختار الملك سراج الدوله م. غوث خان [بعد: غلام محمد غوث خان؟] ^۲ «اعظم» بهادر جنگ [بعد: شہامت جنگ؟] ^۳ ملقب به نواب کرنٹیک Carnatic در ۲۹ ذوالحجہ سال ۱۲۳۹/۵۰/۲۵ اوگوست ۱۸۲۴ م^۵ متولد شد و در ۱۸۲۵ جانشین پدرش اعظم جاہ گردید. در طول مدت خردسالی او عمویش ایادانی اش. مترجم] ح. ح. شاهزاده عظیم جاہ بهادر نائب اول مختار به

- ۱- در مدرس المناک almanac ۱۸۵۴ (تقویم مدرس): عمدة الامراء.
- ۲- در صبیح وطن اسم خود را محمدغوث خان نوشته و گفته است که این اسم اصلی من بوده است (رجوع کنید مدرس المناک سال ۱۸۴۲) ولی در مدرس المناک سال ۱۸۵۴ و در آگهی رسمی ترجمه اسم او غلام محمد غوث خان ذکر شده است.
- ۳- در اشارات بینش شہامت جنگ است (ایوانف-کرزن ص ۶۶ ش ۱۰).
- ۴- پدر بزرگش عظیم الدوله در سال ۱۸۰۱ م. حقوق و امتیازاتی که در کرنٹیک داشت به کمپانی هند شرقی واگذار کرد. پس از مرگ محمدغوث خان به بزرگ این خاندان لقب شاهزاده آرکوت Arcot داده شد. برای شاهزاده آرکوت مورد بحث رجوع کنید به Who's Who تحت عنوان: آرکوت. این شاهزاده به نقل تا بمز ۱۸۵۵ و ۱۲ و ۳ «یک قرن قبل از این از رجال ممتاز هند جنوبی بود. پدر بزرگش [یعنی محمدغوث خان] به عنوان نواب مورد حمایت انگلستان بود و در همان وقت فرانسه و انگلیس با هم رقابت داشتند. کشمکش بین دو دولت مدتی دراز به طول انجامید ولی سرانجام با فداکاری کسانی مانند Duplex, Lally, Labourdonnais انگلستان پیروز شد و نواب نیز قدرتی کسب کرد ولی این خاندان به زودی پایان رسید. در سال ۱۸۰۱ م. لورد ولسلی Lord Wellesley عنوان حکمران کل به آنجا آمد و معاهده ای با نواب برقرار کرد که به موجب آن شاهزاده حقوقی که در کرنٹیک داشت به دولت انگلیسی وا گذاشت و یک پنجم از درآمد سالانه برای هزینه شخصی او و ملازمانش اختصاص داده شد». برای تواریخ کرنٹیک به فارسی رجوع کنید به صفحات ۷۷۷-۸۰ قبل از این.
- ۵- بنابر اشارات بینش اول ذوالحجہ سال ۱۲۳۹ (ایوانف-کرزن صفحه ۶۹ ش ۱۰).

عنوان نائب السلطنه زمام امور را در دست داشت. در ۲۵ اوگوست ۱۸۲۴ وی در قصر شیوک Chepauk به مقام سبحة‌داری رسید. پس از گذراندن عمری «در فساد و ولخرجی» (تایمز) بدون اولاد در سن سی و یک سالگی در هفتم اکتبر ۱۸۸۵ درگذشت و در شمال مسجد جامع در Triplicane به خاک سپرده شد. «گفته شده است که وی از هوش طبیعی قابل ملاحظه‌ای برخوردار بود، ولی هرگز نسبت به اروپائیان اظهار علاقه نکرد و پس از مدتی اطلاع مختصری که از انگلیسی داشت از یاد برد. او طبیعتاً مسرف و ولخرج بود و تنها ارزشی که داشته این بوده که حتی یک شاهی از ثروت خود را تنها خرج نکرده است» (به نقل از The [Madras] Athenaeum

[اسم روزنامه‌ای است که در مدرسه منتشر می‌شود. مترجم] برای دیوان او، دیوان اعظم رجوع کنید به ایوانف جلد اول متمم شماره ۸۱۴. یکی از آثار او به اسم بهارستان اعظم (شاید گالچین ادبی باشد) بدون تاریخ یا ذکر محل چاپ جزو دواوین در فهرست آصفیه (جلد اول ص ۷۱۴) ذکر شده است. م. مهدی «بواصفی» در حدیقة المرام (ص ۷) این که وی کتابی تألیف کرده باشد تکذیب می‌کند و می‌گوید: «راقم» شاعر کتابی در عروض تألیف کرده است و تذکره‌ای دارد که به نام نواب تألیف شده است. اوراست:

رتال جامع علوم انسانی

۱- صبح وطن

متضمن یادداشت‌هایی است درباره در حدود ۹۰ شاعر کرنیک با یازده غزل از هر کدام از آنها که مؤلف آن را به سال ۱۲۵۷ هـ/ ۱۸۴۱ م تألیف کرده و قصد داشته است پس از تصحیح برگلدسته کرناتک «رائق» ضمیمه کند (رک ص ۸۰۰ قبل از این)

۶- احتمال می‌رود همان محمد حسین «راقم» قادری باشد که ذکری از او در اشارات

بینش (ایوانف-کرزن ص ۶۹ ش ۵۰) شده است.

چاپ: مدرس ۱۲۵۸ هـ / ۱۸۴۲ م (رجوع کنید سپرنگر ص ۱۷۲).
فهرست اسامی شعرای مشترك بين گلدسته کرناتك و صبح وطن: ایوانف
جلداول متمم صص ۱۰-۸.

۳- گلزار اعظم

(ماده تاریخ = ۱۲۶۹ هـ / ۱۸۵۲ م):

آصفیه جلد اول صص ۲۲۲ ش ۳۸ (۱۳۰۲ هـ / ۱۸۸۴ م).
چاپ: [مدرس؟] ۱۲۷۲ هـ / ۱۸۵۵ م (رجوع کنید به فهرست حیدر
آباد صص ۲۳ و ایوانف جلد اول متمم صص ۴۰).
درماخذ اول محل چاپ حیدرآباد ذکر شده است و در ماخذ دوم
[مدرس؟] است.

[صبح وطن صص ۳-۸؛ مدرس المناک ۱۸۴۲ م صص ۲۸۴-۲۸۲؛
۱۸۵۴ م ص ۱۰۹: و سالهای دیگر؛ اشارات بینش [ایوانف-کرزن ص ۶۹
ش ۱۰؛ The Athenaeum [روزنامه‌ای در مدرس بوده است] ۱۸۵۵/۱۰/۹
م صص ۴۸۲ و ۱۸۵۵/۱۰/۱۱؛ تایمز [روزنامه لندن] ۱۹۵۵/۱۲/۳
م صص ۸ مجموعه ۳؛ م. مهدی «واصفی» مدرسی در حقیقة المرام (به زبان
عربی)، مدرس ۱۲۷۹ هـ / ۱۸۶۲ م ص ۷؛ بلکند Buckland در Dictionary
of India biography «فرهنگ شرح حال هندی» ص ۷۳؛ متأسفانه
بعضی از ماخذ فوق‌الذکر به‌عناصرت تغییراتی که در بعضی قسمتهای آن در موقع
تجدیدنظر و چاپ این مقاله داده شده در دسترس نبوده است.

۱۲۱۰- وزیر علی «عبرتی» عظیم آبادی در عظیم آباد (=پتنه) متولد
شد و شاگرد راجه پیاره لعل «الفتی» دهلوی (متوفی ۱۲۵۴ هـ / ۱۸۳۸ م)^۷

۷- برای شرح زندگی او رجوع کنید به معراج الخیال و ریاض الافکار (که مندرجات ماخذ
اخیر در جلد اول متمم بانک پور ص ۵۰ خلاصه و نقل شده است).

بود. پس از مدتی که در خدمت نواب روشن‌الملک مبارک‌الدوله محمد مهدی قلی‌خان بهادر شوکت جنگ بسر برد به سمت منشی نواب مبارز‌الملک ضیاء‌الدوله سید محمد حسن خان بهادر تهور جنگ منصوب گردید. بعد از آن ندیم ثابت راجه بهوپ Bhūp سنگه شد.

وی مؤلف چندین کتاب است که در کلکته موجود است مانند اعجاز‌المحبت که در ۱۲۴۷ هـ/۲-۱۸۳۱ م تألیف شده است و ترجمه منشوری از نل دمن Nal Daman فیضی (ایوانف کرزن ش ۲۵۹) ، مصباح‌الاخلاق مؤلف در ۱۲۵۰ هـ/۵-۱۸۳۴ م، مجموعه‌ای شامل ۷۶ نامه مختصر و مبالغه آمیز (ایوانف کرزن ش ۵۰۷) ؛ معراج‌العشاق مؤلف در ۱۲۵۱ هـ/۱۸۳۵ م، ترجمه منشوری از ایلا و مجنون هاتفی (ایوانف کرزن ش ۲۴۶) و سراج‌المحبت مؤلف در ۱۲۵۲ هـ/۱۸۳۶ م، ترجمه منشوری از مثنوی «منت» در داستان هیر Hīr و رانجه‌ها Rānjhā (ایوانف کرزن ش ۳۱۴).

۱- معراج‌الخیال

فرهنگی است به ترتیب الفباء درباره شعرای بویژه شعرای هندی قرن ۱۸ و ۱۹ که در سال ۱۲۵۷ هـ/۱۸۴۱ م تألیف شده است (اما سنوات اخیر : ایوانف کرزن ۶۰ (۱۲۸۲ هـ/۱۸۶۵ م).

فهرست اسامی ۲۳ شاعر معاصر: ایوانف کرزن صص ۸-۶۷.

۲- ریاض‌الأفکار

متضمن شرح حالهائی است درباره نویسندگان زبردست به ترتیب الفباء (که بعضی از آنها شعر هم می‌گفته‌اند). در اساس مربوط به قرن ۱۷ و ۱۸ میلادی و بیشتر هندی یا ایرانی مقیم هندوستان. این کتاب در سال ۱۲۶۸ هـ/۱۸۵۲ م تألیف شده است و تقسیم می‌شود به ۲۸ خیابان: بوهار

۹۳ (۱۲۸۲/هـ. ۱۸۶۶ م.)، بانکی پور جلد اول متمم ش ۱۷۸۴ (۱۲۷۲ فصلی).
 فهرست و رنوس مطالب شرح حالها: بانکی پور جلد اول متمم ص ص ۶۱ -
 ۴۹. [شرح حال نویسندگان به قلم خود آنها در معراج الخیال و ریاض الافکار
 (مطالب کتاب اخیر در جلد اول متمم بانکی پور ص ۴۸ خلاصه و نقل شده
 است).]

۱۲۱۱ - م. قدرت الله خان « قدرت » بن محمد کامل گوپاموی در سال
 ۱۲۲۷/هـ. ۱۸۱۲ م. « زادگاهش را ترك كرد » (= شاید گوپامو ^۸ Gōpāmu)
 وبه کرنٹیک رفت و بعد به خدمت نواب داخل شد. در سال ۱۲۳۹/هـ. ۱۸۲۳-۴
 م. لقب خان گرفت و سپس سرایداری مقبره نواب اخیر به وی محول
 گردید. وی مؤلف دو دیوان به شرح زیر است:

نتایج الافکار

متضمن تقریباً ۵۲۵ یادداشت مختصر درباره شعرای متقدم و
 متاخر است و در سال ۱۲۵۸/هـ. ۱۸۴۲ م. به نام نواب محمد غوث خان (برای
 این شخص رك. ص ص ۸-۸۹۷ قبل از این) تألیف شده است: سپرنگر ش
 ۷۳. ریو جلد سوم I. O ۴. ۲۷ b (فقط خلاصه. ظاهراً ۱۸۵۰ م.)، I. O ۴. ۲۷
 (۱۸۹۵ م.).

چاپ: مدرس ۱۸۴۳ (رك. سپرنگر ص ص ۶۴۴).

[نتایج الافکار، مقدمه (ریو آنرا خلاصه و نقل کرده است): گلدسته کرناتك
 (ایوانف جلد اول متمم ص ۹ ش ۵۱).]

صبح وطن ص ص ۵۳-۱۴۸؛ اشارات بینش (ایوانف-کرزن ص ۶۹ ش
 ۴۸)؛ محمد مهدی « واصف » مدرسی [در اصل « وصف » ولی مسلم غلط چاپی

است. مترجم [در حدیقه المرام (به زبان عربی)، مدرس ۱۲۷۹/هـ. ۱۸۶۲/م ص ۸-۴۷؛ شمع انجمن ص ۳۹۲.]
 ۱۲۱۲* - محمد رضا «نجم» بن ابی القاسم طباطبا پیش از این به عنوان مؤلف کتابهای تاریخ عمومی زبدة الفرائب (که تألیف آن در ۱۲۳۱/هـ. ۱۸۱۶/م آغاز شده بوده است. رک ص ۱۴۸ قبل از این) و مجمع الملك (که در حدود ۱۲۶۰/هـ. ۱۸۴۴/م تألیف آن شروع شده بوده است. رک ص ۱۴۸ قبل از این) و تاریخهای هندی اخبارات هند (مؤلف در ۱۲۶۴/هـ. ۱۸۴۸/م. رک ص ۴۸۸ قبل از این) و مفاتیح الریاست (تا ۱۲۵۱/هـ. ۱۸۳۵-۶/م. رک ص ۵۲۳ قبل از این).

نعمه عندلیب

(ماده تاریخ = ۱۲۶۱/هـ. ۱۸۴۵/م یا چهارباغ^۹ (?). تذکره‌ای است در ۳۲۶ ورق که به نام واجد علی شاه سلطان اوده تألیف شده است و تقسیم می‌شود و به دور و روضه که روضه اول آن به نوبه خود به پنج بهار تقسیم شده است (۱) در باره دستور زبان فارسی ورق b ۷، (۲) انواع شعر فارسی ورق ۱۱a، (۳) اشکال شعر ورق a ۱۳، (۴) بحر و وزن b ۱۵، (۵) یادداشتهای مختصری به ترتیب الفبا. درباره شعرای متقدم و متاخر که به استثنای شعرای هندی مطالب مفیدی درباره آنها ندارد به ویژه شعرای متاخر ورق a ۱۹ تا b ۳۰۰، و روضه دوم تقسیم می‌شود به دو حدیقه (۱) - درباره موسیقی یونانی، ورق a ۳۱، ۲ - درباره موسیقی هندی b ۲۰۳، ریو

* - شماره ۱۲۱۲ دوم مرتبه ذکر شده و در نسخه چاپی شرح حال پیش عین آنچه در ذیل شماره ۱۳۱۷ آمده تکرار شده است بنابراین برای رفع اشکال مطالب مربوط به پیش در ذیل ۱۲۱۷ ترجمه و از نقل ۱۲۱۲ مکرر خودداری شد. مترجم
 ۹ - این اسم دوم در صفحه سفید نسخه الیوت Eliot ذکر شده است و به نظر نمی‌رسد که در متن کتاب هم آمده باشد.

جلد سوم ص ۹۷۸ b (ظاهرآ ۰۱۸۵۰ م) که الیوت H. M. Eliot از مؤلف گرفته است. b ۱۰۱۴ (فقط ملخص)، b ۱۰۱۸ (فقط منتخب و خلاصه هائی).
 ۱۲۱۳ - میرزا امیر بگ «امیر» بنارسی از عهد سعادت علی خان [۲۹ -
 ۱۲۱۲/هـ. ۱۸۱۴ - ۱۷۹۷ م] تا روزگار محمد امجد علی شاه [۶۳ - ۱۲۵۸/هـ.
 ۷ - ۱۸۴۲ م] در خدمت فرمانروایان اوده بوده است.

حداائق الشعرا.

تالیف آن در ۱۲۱۱/هـ. ۷ - ۱۷۹۶ م شروع و به درخواست ظفر الدوله فتح علی خان کپتان Kaptān در ۷ شعبان ۱۲۶۲/هـ. ۳۱ ژوئیه ۱۸۴۶ م به پایان رسیده است. شرح حالها و مندرجات این کتاب به ترتیب الفباء مرتب شده است ولی اخبار زیادی بدست نمی دهد. در آن ۲۶۰۹ شاعر ذکر شده است از «آبرو» شروع و به محمد یونس خان «یونس» [به ضم ن است. مترجم] ابهری ختم می شود) مشتمل است بر ۳۰ شجره درباره اشکال صحیح القاب سلاطین و شعرا (ورق ۸ تا b ۱۶۶)، ۳۱ دوحه درباره شکل صحیح اعلام جغرافیائی (ورق ۱۸۳ تا ۲۱۷) ۲ نمره درباره اسامی و تاریخ جلوس و مدت سلطنت سلاطین پیش از اسلام و دوره اسلامی (ورق ۲۱۷ تا ۲۲۹)، ۷ نخله درباره هفت لهجه فارسی (هرومی، سگزی و غیره، ورق b ۲۲۹ تا ۲۳۰)، و ۳۰ نتیجه شامل گلچین ادبی مفصلی از مضامین شعری به ترتیب الفباء و بر حسب وزن شعر (ورق ۲۳۰ تا ۸۵۳)، ایوانف کرزن ۷۰۲ (شاید به خط مؤلف)، بوهار فهرست عربی ص ص ۳۰ - ۵۲۹ (فقط حدیقه ها و شجره ها).

۱۲۱۴ - محمد علی «بهار» بن آقا بوطالب مذهب اصفهانی مانند پدرش به تذهیب کاری اشتغال داشت. بنا بر نقل مآثر والآثار مدتی در تهران بسر برد و بعد به اصفهان رفت و در همانجا درگذشت. وی داستانی فکاهی به نام

بخچالیه (چاپ: [ایران] ۱۲۰۹/هـ. ۱۸۷۳ م و ۱۲۹۸/هـ. ۱۸۸۱ م)، تألیف کرده است.

مدائح المعتمدیه

اشعاری است در مدح معتمدالدوله منوچهرخان^{۱۰}. ضمیمه‌ای دارد از آقاعلی رشتی و دیگران در بدیع ایام معانی بیان. مترجم [که متضمن اطلاعاتی نیز هست: ریو جلد متمم ۱۲۷ (۱۲۵۹/هـ. ۱۸۴۳ م احتمال می‌رود این نسخه برای منوچهرخان نوشته شده باشد زیرا تصویر او در داخل جلد نقاشی شده و اصلی کتاب دیده می‌شود)]، ۱۲۸ (۱۲۶۳/هـ. ۱۸۴۷ م، چاپ مکملی است که در آن وقایع از ۱۲۵۹/هـ. ۱۸۴۳ م تا مرگ منوچهرخان یعنی ۵ ربیع الاول ۱۲۶۱/هـ. ۲۱ فوریه ۱۸۴۷ م باضافه یادداشت‌هایی درباره ۱۹ شاعر وجود دارد). فهرست اسامی شعراء (۱۹+۸۷): ریو جلد متمم صص ۵-۹۳ | المآثر والآثار ص ۲۱۳.

۱۲۱۵- سید علی کبیر معروف به (المدعویا عرف) م.

میرنجان «سید» و دراصل «اجمائی» بن سیدعلی جعفر حسینی محمدی حنفی نقشبندی الله‌آبادی پیش از این (صفحه ۲۲۳ قبل از این) به‌عنوان مؤلف ترجمه‌ای از سرالشهادتین عبدالعزیز دهلوی به‌نام اظهار-انسعاده فی ترجمه اسرارالشهاده مؤلف در ۱۲۵۱/هـ. ۱۸۲۵ م در

۱۰- منوچهرخان گرجی تفلیسی از گرجیهائی است که در جنگ فتح‌علی‌شاه با گرجیها

که در ۱۲۱۹/هـ. ۱۸۰۴ م روی داد اسیر شد و بعدها ایش‌آغاسی حرم‌سلطنتی به‌وی محول گردید و پس از مرگ عبدالوهاب «نشاط» که در ۵ ذوالحجه ۱۳۴۴/هـ. ۸ ژوئن ۱۸۲۹ م روی داد لقب معتمدالدوله به‌وی داده شد (روضه‌الصفای ناصری جلدنهم ورق ۲۰/۱/۱۴۶ b). مقارن ۱۲۵۸/هـ. ۱۸۴۲ م وی به حکمرانی اصفهان، لرستان و عربستان منصوب گردید (ایضاً جلددهم ورق a ۲۴ پشت‌ورق)، رجوع کنید به یک‌سال در میان ایرانیان ادوارد براون صص ۶۰ و ۲۰۱.

قاضی پور ذکر شده است. وی در ۲۸ محرم سال ۱۲۱۲ هـ / ۱۷۹۷ م متولد شد. پدر و مادرش هر دو از نسل عالم و صوفی معروف شاه خوب الله (شاید: محمد یحیی) الله آبادی^{۱۱} بودند. اضافه بر مقداری آثار منشور در الهیات^{۱۲} و موضوعهای دیگر صاحب دیوان و چند مثنوی است^{۱۳}.

خازن الشعراء

(ماده تاریخ = ۱۲۶۰ هـ / ۱۸۴۴ م تاریخ شروع آن است) ، یا واقعات النادرات (= ۱۲۶۵ هـ / ۱۸۴۸-۹ م تاریخ تکمیل آن است) ، شامل یادداشت‌هایی است درباره ۱۹۰ شاعر متأخر^{۱۴} که تقریباً همه آنها هندی و بیشتر آنها شاگرد یا تحت‌الحمایه و رفیق و وابسته به شاه خوب الله وعموی (یا دائی . مترجم) اش محمد افضل «محققر» الله آبادی و بعضی از بستگان او بودند :

I. O ۳۸۹۹ (م . ۱۹۰۸)

خازن الشعراء ، خاتمه (ورق ۹۶-۱۸۰) .

۱۲۱۶ - میرزا عبدالله «رونق» بن محمد آقا کردستانی متولد در سنندج^{۱۵} که یکی از اجدادش از همدان به آنجا مهاجرت کرده بوده است . امان الله خان دوم که از طرف محمد شاه قاجار به سال ۱۲۶۲ هـ / ۱۸۴۶ م به سمت حکمرانی (والی) کردستان منصوب شده بود و پس از یک

۱۱ - متوفی در ۱۱۴۴ هـ / ۱۷۳۱ م رجوع کنید به خازن الشعراء ورق a ۱۷۳ (تحت عنوان:

یحیی)

۱۲ - اسم آنها در خازن الشعراء ورق b ۱۸۵ ذکر شده است .

۱۳ - برای اسم آنها رجوع کنید به خازن الشعراء ورق a ۱۸۶ .

۱۴ - ناصر علی سرهندی (متوفی ۱۱۰۸ هـ / ۱۶۹۷ م) . به نظر می‌رسد جزو آنها باشد .

۱۵ - مرکز کردستان ایران: رك. دائرة المعارف اسلام تحت عنوان Senna ۸۷-۸۸

سال عزل دوباره به امر ناصرالدین شاه در ۱۲۶۵ هـ / ۱۸۴۸-۹ م به آن مقام رسیده بود او را به منشی باشی یا سردبیری خود گماشت.

حدیقه امان الهی

متضمن یادداشت‌هایی است درباره شعرای سنندج که در ۱۲۶۵ هـ /

۱۸۴۸-۹ م به نام امان‌الله خان ثانی حاکم تألیف شده است: ریوتمم ۱۲۹

(۱۲۶۶ هـ / ۱۸۵۰ م).

شرح حال مؤلف به قلم خودش در خاتمه حدیقه امان الهی (ریو آنرا

خلاصه و نقل کرده است)؛ مجمع الفصحا جلد دوم ص ۱-۱۱۵۰.

۱۲۱۷- سیدمرتضی «بینش» بن صادق علی رضوی حسینی مدرسی

که خاندانش از گلبرگه Gulbargaah به مدرس مهاجرت کرده بودند. تولد وی

به سال ۱۲۲۶ هـ / ۱۸۱۱ م در مدرس روی داده است.

اشارات بینش

(ماده تاریخ = ۱۲۶۵ هـ / ۱۸۴۸-۹ م، تاریخ تألیف)؛ شامل

یادداشت‌هایی است درباره ۶۹ (۶۶۶) شاعر معاصر کرنیک و به نام نواب

محمد غوث خان شهمت جنگ (برای این شخص رك - ص ۸-۸۹۷ قبل از

این) تألیف شده است: ایوانف کرزن ۶۱ (اضافات و تصحیحاتی دارد که

احتمال می‌رود از مؤلف باشد).

چاپ: تذکره بینش [مدرس] ۱۲۶۸ هـ / ۱۸۵۱-۲ م فهرست

اسامی شعرا: ایوانف-کرزن ص ۷۰-۶۶.

شرح حال مؤلف به قلم خودش در اشارات بینش؛ صبح وطن ص ص

۲۸-۴۲، صبح گلشن ص ۷۵-۰.

- ۱۲۱۸- قاضی نورالدین «فائق»^{۱۶} بن قاضی سید احمد حسین رضوی . مخزن الشعراء (ماده تاریخ = ۱۲۶۸ هـ / ۲-۱۸۵۱ م.) تذکره‌ای است از شعرای رخته (= اردو) و گجرات : دانشگاه بمبئی (رجوع کنید JBRRAS جلد نهم n. s (۱۹۲۸) ، ص ۱۴۲) .
- چاپ : اورنگ‌آباد (در دهلی چاپ شده) تاریخ ؟ (انجمن ترقی اول اردو) با مقدمه‌ای از عبدالحق . رجوع کنید به مجله Oriental College Magazine ۳/۳ (مه ۱۹۳۴) ص ۱۳۵ .
- ۱۲۱۹- عبدالعلیم نصرالله‌خان «قمر» احمدی خوشگی Khweshgi^{۱۷} خورجوی Khūrijawī متوفی ۱۲۹۹ هـ / ۱۸۸۱ م که قبلاً به‌عنوان مؤلف تذکره دکن (صص ۷-۷۵۶) یاد شده است .

گلشن همیشه بهار

- مشمول بر یادداشتهای مختصر و بدون تاریخی است درباره ۱۶ شاعر هندی که بیشتر آنها به اردو شعر می‌گفته‌اند . مؤلف در سن سی سالگی^{۱۸} بعد از آن که گلشن بی‌خار تألیف شفته‌را در بیجنور Bijnaur (رک . صفحه ۸۹۶ قبل از این) دیده و پسندیده به تألیف این کتاب همت گماشته است : چاپ فتح‌الخبار ، کول Köl [علیگره] ، ۱۲۷۰ هـ / ۱۸۵۴ م (صفحه ۱۷۳ در آربری Arberry) .
- [شرح حال مؤلف به قلم خودش در گلشن بی‌خار صص ۴-۹۲ ؛ و نیز به صفحه ۷۵۷ قبل از این رجوع کنید] .

۱۶- قاضی نورالدین حسین‌خان رضوی فائق بنابر Oriental Coliege Magazine

۱۷- برای اطلاع درباره این نام‌خانواده رجوع کنید به An Afghan colony at Qasur

تألیف محمدشفیع (در Islamic Culture III/3 ژوئیه ۱۹۲۹) صص ۷۳-۴۵۲ .

۱۸- نصرالله‌خان تاریخ تولداورا نوشته است .

۱۲۲- میرزا طاهر «شعری» اصفهانی مشهور به (ملقب به) دیباچه- نگار ابا ج است نه چ. مترجم | مثل حزین از اصیل زادگان اصفهان (رك . صفحه ۸۴ قبل از این) و از نسل شیخ زاهد جیلانی بوده است. تولد او در اصفهان به سال ۱۲۲۴ هـ / ۱۸۰۹ م روی داده و تحصیلات خود را در اصفهان و تهران کرده و سپس به خدمت نواب اعتضاد السلطنه (برای این شخص رجوع کنید به صفحه ۲۳۸ قبل از این) وارد شده است. مرگش باید بین سالهای ۱۲۷۲ هـ / ۱۸۵۶ م بنا بر نقل گنج شایگان و ۱۲۸۸ هـ / ۱۸۷۱ م بنا بر روایت مجمع الفصحا اتفاق افتاده باشد ولی تاریخ اخیر در مجمع الفصحا ۱۲۷۰ ذکر شده و باید غلط چاپی باشد و همین تاریخ در آثار و الآثار ذکر شده است.

گنج شایگان

مشمول بر یادداشت‌هایی است دربارهٔ ۴۱ یا ۴۲ شاعر مداح میرزا آقاخان که در سال ۱۲۷۲ هـ / ۱۸۵۶ م^{۱۹} تألیف شده است. این کتاب تقسیم می‌شود به درج نخستین [به ضم ن - مترجم] (در ذکر آثار و اطوار شاهزادگان)؛ درج دوم [به تخفیف - مترجم] (در شرح حسب و نسب صدراعظم و مراتب فضل و ادب شعرای بزرگوار) و یک سلك (در ترجمه احوال و شمه‌ای از اقوال مؤلف کتاب) : مجلس ۴۲۸ . چاپ : [تهران] ۱۲۷۲ هـ / ۱۸۵۶ م . شرح حال و فهرست اسامی شعرا : Mélanges asiatiques جلد چهارم (سن پترزبورگ ۱۸۶۳) صص ۶۰-۵۷ .

۱۹- در فهرست مجلس منظور کتابخانه مجلس شورای ملی ایران است. مترجم این ماده تاریخ نقل شده است: (آگنده شد به درج گهر گنج شایگان) که به حساب جمل ۱۲۷۳ می‌شود ولی ظاهراً ۱۲۷۲ باید باشد.

انگنچ شایگان سلك ؛ مجمع الفصحاح صص ۷-۲۴۶؛ مآثر و الآثار صص ۲۰۴ .
 ۱۲۲۱- برای روضه الصفای ناصری که در ۱۲۷۴ هـ / ۱۸۵۷ م
 تألیف شده و مؤلف آن رضاقلی خان است و مشتمل بر شرح حال معاریف
 شعراست رجوع کنید به صفحه ۳۲-۹۱ بعد از این (جلد نهم ورق ۱۷۳ a
 تا ۱۷۹ a) .

۱۲۲۲- برای خورشید جهان نما [به ضم ن - مترجم] که تألیف آن در
 ۱۲۷۰ هـ / ۱۸۵۳-۴ م آغاز و در ۱۲۸۰ هـ / ۱۸۶۳-۴ م تمام شده است
 رجوع کنید به صفحه ۱۲۵ قبل از این . مؤلف این کتاب سید الهی بخش
 انگرز آبادی است و برج نهم آن شامل شرح حال اولیا و شعرا و غیره
 می باشد .

۱۲۲۳- سید «عبداللطیف» «الطف» حسینی اشعاری به اردو دارد و
 مؤلف ترجمه اعتقادنامه جامی است که با متن فارسی آن در مدرس به سال
 ۱۲۷۲ هـ / ۱۸۵۵-۶ م چاپ شده است .

شمع محفل سخن
 پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 متضمن یادداشتهائی است درباره شعرای ایرانی و هندی : مدرس
 ۱۲۷۹ هـ / ۱۸۶۲ م .

۱۲۲۴- مولوی آقا احمد علی بن آقا شجاعت علی متولد داکا (دکه
 Dacca واقع در مشرق بنگال در ۱۰ شوال ۱۲۵۵ هـ / ۱۷ دسامبر ۱۸۳۹
 م . در سال ۱۸۶۲ م بهمدیری و سرپرستی مدرسه احمدیه نایل آمد و
 تا آخر عمر عهده دار این کار بود . در سال ۱۸۶۴ م به عنوان معلم فارسی
 در مدرسه کلکته مشغول به کار شد و در ۶ ربیع الثانی ۱۲۹۰ هـ / ۶ ژوئن
 ۱۸۷۳ م روی در نقاب خاک کشید . اوراست :

- (۱) مؤید برهان در تأیید برهان قاطع و در انتقادات «غالب» . بر آن کتاب (۷۵) صفحه چاپ مظهرالعجائب کلکته (۱۸۶۵ م.)^{۲۱} .
- (۲) شمشیر تیزتر: پاسخی است به جواب شمشیر تیز غالب (۶-۱) صفحه چاپ کلکته (۱۸۶۸ م.)^{۲۱} .
- (۳) رساله ترانه [به فتح ت - مترجم] .

(A treatise on the Rubá'i entitled Risálah i Taránah by ágha Ahmad' Ali..... With an entitled uction and expianatory notes by H. Blochmann .

[رساله‌ای درباره رباعی تحت عنوان رساله ترانه از آقا احمد علی..... با مقدمه و شرح و تعلیقات از ه. بلوگمن] .
کلکته ۱۸۶۷ ص ۱۱ و ۱۷ ،

- (۴) رساله اشتیاق ، قسمتی از دستور زبان فارسی (۱۸۷۲) . باضافه وی در طبع انتشارات Bibliotheca Indica دست داشته و گاهی دستیار بوده است و از آن جمله است : اکبرنامه (رك . صفحه ۵۴۷ قبل از این) ، اقبالنامه جهانپوری (رك . صفحه ۵۶۲ قبل از این) ، مآثر عالمگیری (رك . صفحه ۵۹۳ قبل از این) ، منتخب التواریخ (رك . صفحه ۴۳۹ قبل از این) ، سکندرنامه بحری و ویس و رامین .

هفت آسمان

شرحی است دربارهٔ مثنویهای مختلف و گویندگان آنها . تألیف این

۲۰- برای این شخص رجوع کنید به صص ۷-۵۲۵ قبل از این .

۲۱- بریتیش میوزیوم و ایندیا آفیس به نظر نمی‌رسد مؤید برهان یا شمشیر تیزتر را داشته باشد .

کتاب در ۱۸۶۹ م آغاز شده و مشتمل است بر یک اوج (درباره خصوصیات مثنوی و قدیم ترین مثنوی گویان: «نظامی» امام مثنوی گویان)، هفت آسمان (هر آسمان درباره یکی از اوزان متداول در مثنوی)، و یک افق ولی بعد از اوج و آسمان اول (درباره مثنویهای بحر سریع) دیگر ادامه نیافته است.

چاپ: The Haft ásmán or history of the Masnawí of the

Persian. by the late Maulawí ághá Ahmad' Alí. With a biographical notice of the author

هفت آسمان یا تاریخ مثنوی فارسی از مولوی آقا احمد...
با یادداشت شرح حال مؤلف [تألیف H. Blochman چاپ کلکته ۱۸۳۷
(Bibliotheca Indica) [یادداشت شرح حال به قلم بلوگمن].

۱۲۲۵- امیرالشعراء رضاقلی خان «هدایت» بن محمد هادی
طبرستانی^{۲۲} در ۱۵ محرم ۱۲۱۵ هـ / ۸ ژوئن ۱۸۰۰ م در تهران متولد
شد. پدرش که در سال ۱۲۱۸ هـ / ۴-۳ ۱۸۰۳ م در شیراز فوت شده بود
خزانه دار^{۲۳} آقامحمدشاه قاجار (که از ۱۱۹۳ هـ / ۱۷۷۹ م تا ۱۲۱۱ هـ /
۱۷۹۷ م سلطنت کرده است) بود و بعد از آن که در عهد فتح علی شاه مدت
کوتاهی همان سمت را داشت به منصب خزانه داری استان فارس^{۲۴} منصوب

۲۲- شرح حال او به قلم خودش در مجمع الفصحاء و روضة الصفای ناصری به ترتیب تحت

عنوان هدایت طبرستانی و هدایت مازندرانی ذکر شده است.

۲۳- در حضرت... محمدشاه قاجار... به منصب خزانه داری محسود اقران بود. (ریاض

العارفین ص ۱۱-۶۲۷): آقامحمدشاه وی را ریش سفید عملة خلوت و صندوقدار جنسی خود
نزد. (مجمع الفصحاء جلد دوم ص ۲۱-۵۸۱).

۲۴- پس از انتقال آن دولت به حضرت... فتح علی شاه... در آن دربار... به منصب مذکور

یعنی منصب خزانه داری] مفتخر و حسب الامر مأمور به خدمتگزاری فرمانفرمای مملکت فارس
شده به شیراز آمد. (ریاض العارفین ص ۱۲-۶۲۷): بعد از سالی دو به تحویل داری و صاحب

گشت و در آن وقت والی فارس حسین علی میرزا بود. پس از آن که رضا قلی خان در طفولیت پدرش را از دست داد چند سالی با خویشاوندان مادریش در بارفروش^{۲۵} بسربرد و بعد به فارس بازگشت و از حمایت و محبت محمد مهدی خان «شحنه» مازندرانی^{۲۶} یکی دیگر از بستگانش که مقام شامخی در دیوان داشت برخوردار گردید. در ضمن این که به تکمیل معلومات و تحصیلات خود می پرداخت به خدمت حسین علی میرزا^{۲۷} والی فارس داخل شد و مشاغل مختلفی در خدمت او و پسرش^{۲۸} بدست آورد در سال ۱۲۴۵ هـ. / ۳۰-۱۸۲۹ م که فتح علی شاه به شیراز آمد (از ۳ رجب ۲۹/ دسامبر تا ۱۱ شعبان / ۵ فوریه) رضا قلی خان حضور داشت و

→

جمعی کل متوجهات دیوانی فارس مأمور و به خدمت... حسین علی میرزای فرمانفرمای فارس مشغول بود (مجمع الفصحاء جلد دوم ص ۲۳-۵۸۱).

۲۵- مجمع الفصحاء جلد دوم ص ۲۵-۵۸۱. از روضة الصفای ناصری جلد نهم ورق ۱/۱۲
۹۵/ این طور استنباط می شود که این در سال ۱۲۴۴ هـ. / ۱۸۰۹ م بوده و او نه سال داشته است.
۲۶- برای اطلاع مربوط به این شخص رک. انجمن خاقان، نگارستان دارا، تذکره محمد شاهی، روضة الصفای ناصری جلد نهم ورق ۱۷۷ (صفحه هفتم از آخر)، مجمع الفصحاء جلد نهم ص ۲-۲۵۲. سال فوت او ۱۲۴۷ هـ. / ۲-۱۸۳۱ م بوده است.

۲۷- پسر فتح علی شاه بود و مدت سی سال حکومت فارس را داشت بعد از مرگ پدر مدعی سلطنت شد ولی شکست خورد و در راه قلعه نظامی زندان اردبیل درگذشت.

۲۸- چون زمان خردسالی درگذشت به ملازمت شاهزاده فرمانفرما و فرزندش بسر میرفت و معزز و مکرم میزیست و مناصب مناسب داشت (مجمع الفصحاء جلد دوم ص ۵۸۱)؛ روزگاری چند نیز به حکم وراثت ملازمت نمود عاقبت بخود ستیزان و از خدمت گریزان در کنج عزلت پادمان کشید همگنان را کارش شکست آمد. و غیره... (ریاض العارفین ص ۲-۶۲۸).
رضا قلی خان در ضمن گفتگو درباره حسین علی میرزا پسر ارشد رضا قلی میرزا می گوید:
بنده مؤلف سالها در خدمتش حریف حجره و گرمابه و گلستان بوده ام (روضه الصفای ناصری جلد نهم ورق ۱۹/۱/۵۵).

لقب خان و امیرالشعراء^{۲۹} گرفت. پس از جلوس محمدشاه [در ۱۲۵۰ هـ/ ۱۸۳۴ م.] و شکست و توقیف حسین علی میرزا حکمرانی فارس به فیروز میرزا^{۳۰} و معتمدالدوله منوچهر خان (برای این شخص رجوع کنید به صفحه ۹۰۲ شماره ۱ قبل از این) تفویض گردید. رضاقلی خان به سمت ندیمی^{۳۱} مقدم منصوب گشت و مدت يك یا دو سال موقعیت خود را حفظ کرد، ولی هنگامی که فیروز میرزا به حکمرانی کرمان تغییر سمت داد وی در شیراز در دستگاه حاکم جدید فریدون میرزا^{۳۲} باقی ماند. در سال ۱۲۵۴ هـ/ ۱۸۳۸ م. وی همراه پیشکشهایی که فریدون میرزا برای محمدشاه^{۳۳}

۲۹- روضة الصفای ناصری جلدنهم ورق ab ۱۰ و ۱ و b ۱۴۸، مجمع الفصحاء، جلد دوم ص ۵۸۱ روی ورق .

۳۰- برادر شاه و در فهرست اسامی پسران عباس میرزا بن فتح علی شاه فرزند دوازدهم، روضة الصفای ناصری جلدنهم ورق a ۱۶۶ .

۳۱- فقیر را به منادمت نواب فیروز منصوب داشت (مجمع الفصحاء، جلد دوم ص ۴-۵۸۲)؛ چون من بنده... در آن زمان به صواب دید معتمدالدوله به منادمت و مصاحبت امیرزاده مذکور مفتخر و مأمور بودم و جمعی از متعلقین و غیال در موطن مألوف یعنی شیراز داشتم لهذا نواب اشرف فرمانفرمای جدید فارس فریدون میرزا مرا از حرکت منع و به سکون امر فرمود و به خلعت و انعام و رحمت و اکرام در خدمت خود معزز و مشعوف همی داشت چونان که در تهنیت ورودش مدحتی که زیاده از هشتاد بیت بود موزون و معروض داشتم به عدد ابیات اشرفی تومانی جائزه جانشمرد و ادا فرمود (روضه الصفای ناصری جلد دهم ورق او او b ۱۰) .

۳۲- برادر دیگر محمدشاه که در فهرست مذکور در یادداشت اسبق پنجم ذکر شده است (منظور یادداشت ۳۱ است. مترجم).

۳۳- در ایام نواب... فریدون میرزا... بنده مؤلف و علی قلی خان سرتیب افشار [کذا باب. مترجم] را بابعضی تحف و هدایا روانه دارالخلافة نمود و پس از شرقیابی حضور حضرت سلطانی و معرفت در خدمت جناب حاجی [میرزا آقاسی] ایروانی به توقف رکاب مأمور شدیم (روضه الصفای ناصری جلد دهم ورق ۲۲ و a ۲۲). رضاقلی خان در ۱۵

فرستاده بود به تهران رفت و در این وقت هیئت اعزامی به هرات^{۳۴} بدون این که نتیجه مثبتی بگیرند مراجعت کرده بودند. محمدشاه او را به توقف در دربار فرمان داد و در سال ۱۲۵۷ هـ / ۱۸۴۱ م وی را به سرپرستی عباس میرزا^{۳۵} منصوب کرد. وی ندیم دائمی شاه شد و برای شاه تاریخ و شعر می خواند^{۳۶} (با درباره این مطالب بحث می کرد). در آخر سال ۱۲۶۳ هـ / ۱۸۴۷ م وی به حکمرانی ناحیه فیروزکوه منصوب گشت و با حکم و خلعت پسر بزرگش علی قلی را به عنوان قائم مقام^{۳۷} خود بدانجا فرستاد. بعد از جلوس ناصرالدین شاه در ۱۲۶۴ هـ / ۱۸۴۸ م برای مدتی^{۳۸} از

→

رمضان به تهران رسید و در خانه حاجی میرزا آقاسی صدراعظم (با نخست وزیر) توفیق جست (مجمع الفصحاء جلد دوم ص ۷-۱۵۸۲).

۳۴- برای اطلاع درباره این هیئت اعزامی رجوع کنید به *History of Persia*

(تاریخ ایران) تألیف واتسن R. G. Watson ص ۲۱۹-۲۱۷.

۳۵- هم در این سال شاهزاده عباس میرزا پسر از فوت برادر اکبر خود در شب اعیای رمضان متولد گردید و سومی برادر رفته شد و حضرت شاهنشاهی بنده مؤلف را به ترتیب و خدمت و مأمور فرمود (روضه الصغای ناصری جلد دهم ورق ۱۹ و ۲۵).

۳۶- مجمع الفصحاء جلد دوم ۱۱-۹/۵۸۲. و نیز همین مأخذ جلد اول ورق ۱۳ و ۱ و a؛ بخدمت تربیت یکی از شاهزادگان مأمور و به منصب طرخانی [دارای اختیاراتی بوده است از قبیل بدون اجازه به حضور سلطان رفتن. مترجم] حضور باهرالنور در سفر و حضر و خلوت و جلوت مسرور داشت. برای واژه طرخانی رجوع کنید به همان مأخذ جلد دوم ص ۱۵/۵۱۵. در زمان جوانی در خدمت... فتح علی شاه سمت منادمت داشتند در خلوت به کتابخوانی و در جلوت به طرخانی مخصوص بوده کمال محرمیت در آن حضرت یافت.

۳۷- روضه الصغای ناصری جلد دهم ورق b ۴۱ پشت ورق: و حکومت ولایت فیروز کوه نیز باین غلام مفوض گردید و علی قلی پسر اکبر خود را به نیابت روانه کردم.

۳۸- مجمع الفصحاء جلد دوم ص ۱۴/۵۸۲: به رکاب بوسی شرفیاب گشته بخدمت مقرر

مأمور آمدم بسببی چند از آن خدمت استعفا نمودم و به کنج عزلت افتادم.

خدمت دیوانی کناره‌گیری کرد اما در ۵ جمادی‌الثانی ۱۲۶۷ هـ / ۷ آوریل ۱۸۵۱ به قراری که در سفرنامه خوارزم نوشته‌است به‌عنوان سفارت به‌خیوه رفت. پس از هشت ماه^{۳۹} به‌مدیری مدرسه پلی‌تکنیک تهران^{۴۰} که دارالفنون نام داشت منصوب گردید. در حدود همین ایام بود که روضة الصفا را در تاریخ نوشت^{۴۱}. تقریباً مدت پانزده سال در آن مدرسه باقی ماند و در همان اوقات به‌لاله‌باشی [کذا: لله‌باشی] یا معلم سرخانه ولیعهد مظفرالدین‌میرزا که اسماً به‌حکومت آذربایجان منصوب شده بود برگزیده شد و چند سال با ولیعهد در تبریز بسر برد. وفات وی در ۱۰ ربیع‌الثانی ۱۲۸۸ / ۳۰ ژوئن ۱۸۷۱ در تهران روی داده‌است.

«گوبینو»^{۴۲} در باره وی گفته‌است: «من رضاقلی خان حاکم برادرشاه و سفیر ایران در بخارا که تاریخ‌نگار و دستوردان و شاعری وارد در ادبیات فارسی و لهجه‌های ایرانی است دیدم. یکی از دوست‌داشتنی‌ترین مردان اهل معنی‌است که من در هیچ جای جهان ندیده‌ام»^{۴۳}. آثار^{۴۴} رضاقلی خان به‌شرح زیر است: (۱) غزلیات و قصائد، در

۳۹- از سفر دورخوارزم که هشت ماه امتداد یافته بود (روضه‌الصفای خوارزم جلد دوم ورق ۸ و ۱۰۶).

۴۰- پس به‌ریاست و نظامت مدرسه دارالفنون... مفتخر گشتم و در این ضمن حسب‌الامر به‌اتمام تاریخ روضة‌الصفای حکمی رفت... (مجمع‌الفصحاء جلد دوم ص ۱۷/۵۸۲). دارالفنون در ۵ ربیع‌الثانی ۱۲۶۸ هـ / ۲۸ ژانویه ۱۸۵۲ م افتتاح شد (المآثر والاثار ص ۱۱۱).

۴۱- رجوع کنید به ص ۳۲/۹۱۰ بعد از این.

۴۲- Gobineau

۴۳- رجوع کنید به کتاب *Trois ans en Asie* «سه سال در آسیا» چاپ ۱۸۵۹ پاریس،

جلد دوم ص ۵-۵۴ (فصل ۵: رجال).

۴۴- تمام ۲۰ اثر مذکور بفریاز جامع‌الاسرار (ش ۱۴)، نامه (ش ۱۷) و فرهنگ (ش ۱۸) در مجمع‌الفصحاء (جلد دوم ص ۵۸۲) ذکر شده‌است. جامع‌الاسرار بدون ذکر موضوع آن

ریاض العارفین مؤلف در ۱۲۶۰ هـ / ۱۸۴۴ م. دیوان غزلیات وی به طوری که گفته شده است شامل ۸۰۰۰ بیت است و قصائدش بالغ بر ۱۰۰۰۰ بیت می شود. در مجمع الفصحاء، مؤلف در ۱۲۸۸ هـ / ۱۸۷۱ م.^{۴۶} قصائد و غزلیات را رویهم بالغ بر ۳۰۰۰۰ بیت نوشته است. نسخه خطی دیوان او که در ۱۲۸۳ هـ / ۱۸۶۶ م. کتابت شده و فقط غزلها را دارد در بریتیش میوزیوم موجود است (ریو جلد متمم. ۳۶۵).

(۲) - (۸) هفت مثنوی^{۴۷} یعنی: (۲) انور الولاية به وزن مخزن الاسرار (۳) گلستان ایران یا بکتاش نامه در شرح داستان عشقی بکتاش و رابعه (چاپ: [تهران] ۱۲۷۰ هـ / ۱۸۵۴ م.)، (۴) بحر الحقائق به وزن حدیقه سنائی، (۵) انیس العاشقین منظومه ای مذهبی و عارفانه توأم با داستانهای اولیا، و صوفیان، (نسخه خطی ریو جلد متمم دوم: ۳۶۴ مورخ ۱۲۵۳ هـ / ۱۸۳۷ م.)، (۶) خرم بهشت (در بحر متقارب) مؤلف در ۱۲۷۷ هـ - ۱۸۶۰ م. (نسخه خطی: مجلس [منظور کتابخانه مجلس شورای ملی ایران است. مترجم] ۴۳۳)، (۷) هدایت نامه (در بحر رمل) «منظومه ای است مشتمل بر تعالیم اخلاقی و مذهبی همراه با تمثیل و حکایات به سبک مثنوی جلال الدین رومی

→

در فهرست آثار مؤلف ریاض العارفین (صص ۹-۶۲۸) یاد شده است. در این فهرست سال ۱۲۶۰ به عنوان سال جاری ذکر و تصریح شده است که مؤلف در آن وقت چهل و پنج ساله بوده است، پس از ۱۲۶۰ تمام آثار بیست گانه مورد بحث نام برده شده است به استثنای سفارت نامه (ش ۱۵)، نامه (ش ۱۷) و فرهنگ (ش ۱۸).

۴۵- از یادداشت قبل برمی آید که اضافاتی پس از آن پیدا کرده است (لا اقل در شکل چاپ شده اش).

۴۶- برای این سنه رجوع کنید به ص ۹۱۱ بعد از این.

۴۷- شش مثنوی اولیه موسومست به سته ضروریه.

۴۸- بنا بر نقل دائرة المعارف اسلام (به قلم ماسه): تبریز.

→

ودر همان وزن» (نسخه خطی: ریو جلد متمم، جداول ۳۶۴، مورخ ۱۲۵۳. هـ/۱۸۳۷ م.) . (۸) منهج الهدایه، (۹) مدارج البلاغه «(چاپ سنگی ۱۳۳۱) ... فرهنگی است درباره اصطلاحات بدیعی با مثالهایی از شعرای مختلف» (دائرة المعارف اسلام)، (۱۰) مظهر الانوار (رجوع کنید به ص ۲۲۴ قبل از این) (۱۱) مفتاح الكنوز، شرحی است بر دیوان خاقانی (نسخه خطی: ریو جلد متمم ۲۲۱، II، مورخ ۱۲۵۹ هـ/۱۸۴۳ م.)، (۱۲) لطائف المعارف^{۴۹} . (۱۳) فهرس التواریخ شرح مختصری است از وقایع تاریخی (وقایع نگاری) که به نام ناصرالدین شاه درست قبل از عزیمت مؤلف به سفارت خیوه تألیف شده است (روضه الصفای ناصری جلددهم ورق ۵ و او a و ۷) که «معلوم می شود به غیر از آنچه به سال ۱۲۸۰ هـ در تبریز چاپ سنگی شده است بقیه آن از بین رفته است ولی آن قسمت معلوم نیست» (س. چرچیل در ژورنال انجمن سلطنتی آسیائی سال ۱۸۸۷ ص ۳۱۸)، (۱۴) جامع الاسرار (رجوع کنید به یادداشت ۷ صفحه ۹۰۹ قبل از این) [منظور پاسورقی شماره ۴۴ ماست. مترجم]، (۱۵) سفارت نامه خوارزم (رك. ص ۳۴۲ قبل از این) ، (۱۶) روضه الصفای ناصری، همراه با چاپ هفت جلدی روضه الصفای (رك. ص ۹۲ قبل از این)، در سه جلد^{۵۰} که تا سال ۱۲۷۴ هـ^{۵۱} . هـ/۱۸۵۷ م طول کشیده است (چاپ: تهران ۴-۱۲۷۰ هـ/۷-۱۸۵۳ م.)، (۱۷) نژادنامه پادشاهان ایرانی نژاد (رك. ص ۲۳۹ قبل از این)، (۱۸) فرهنگ انجمن آرای ناصری ،

۴۹- شاید همان باشد که سیدنی چرچیل C. Chrchil درباره آن گفته است «لطائف العارفین رساله ای در تصوف به نثر و مخلوط یا نظم» (ژورنال انجمن سلطنتی آسیائی سال ۱۸۸۷، ص ۳۱۸) .

۵۰- روضه الصفای ناصری در ده جلد، که در هر صفحه ها ذکر شده، این که در فهرست بریتیش میوزیوم نوشته شده است «۲ جلد» منظور اینست که ده جلد است در ۲ مجلد .
۵۱- سال ۱۲۷۰ که در دائرة المعارف اسلام ذکر شده است صحیح نیست .

فرهنگی است که مطالب مقدمه آن در ۱۲۸۶ هـ / ۷۰-۱۸۶۹ م نگارش یافته و درباره لغاتی که مخصوصاً در شعر بکار می رود بحث می کند (چاپ) تهران ۱۲۸۸ هـ / ۱۸۷۱ م، برای معرفی آن رك، ژورنال انجمن سلطنتی آسیائی سال ۱۸۸۶ صص ۳-۲۰۰.

(۱۹) ریاض العارفين

مشمول بر یادداشتهائی است درباره عرفائی که شاعر نیز بوده اند با منتخباتی از اشعار آنها، این کتاب در ۱۲۶۰ هـ / ۱۸۴۴ م به نام محمدشاه تألیف شده است، تقسیم می شود به يك حدیقه (در تصوف، شرح حال متصوفه و آداب سخنان آنها)، دوروضه (۱- در ذکر عرفا و مشایخ به ترتیب تهجی، یادداشتهائی است درباره تقریباً ۱۷۰ عارف و صوفی که شعر می گفته اند، (۲) در ذکر فضلا و محققین حکما، یادداشتهائی است به ترتیب الفبا درباره تقریباً ۱۷۰ شاعر و حکیم (که با ابوعلی سینا شروع و به یحیی لاهیجی ختم می شود) که گاهی شعر صوفیانه می سروده اند، يك فردوس (در شرح حال متأخرین و معاصرین یادداشتهائی است به ترتیب الفبا درباره تقریباً ۷۰ شاعر متصوف متأخر و معاصر)، و يك خلد (شرح حال مؤلف به قلم خودش): ريو جلد متمم ۱۲۶ (قرن ۱۹).

چاپ: تهران ۱۳۰۵ / ۱۸۸۸ م و ۱۳۱۶ / ۱۹۳۷ م [پس از آن نیز تجدید طبع شده است. مترجم].

(۲۰) مجمع الفصحاء

متضمن یادداشتهائی است درباره ۸۶۲ شاعر متقدم^{۵۲} و متأخر که

۵۲- رضاقلی نویسندگان تذکره های سابق را به علت اینکه به ذکر نمونه های کمی از شعرای

متقدم بسده کرده اند مورد انتقاد قرار داده است.

به سال ۱۲۸۸ هـ / ۱۸۷۱ م.^{۵۳} تألیف شده است. این کتاب تقسیم می‌شود به چهار فصل^{۵۴} : (۱) - ۱۱۵ سلطان و شاهزاده که شعر می‌گفته‌اند ، ابتدای آن باناصرالدین شاه آغاز و به یوسف عادل شاه ختم می‌شود (جلداول ، ورق b ۱۰ ص ۶۳) ، ۲ - ۳۲۲ شاعر متقدم از ۱۷۳ هـ / ۷۸۹-۹۰ م تا ۸۰۰ هـ / ۱۳۹۷-۸ م ، که با ابو حفص سفدی آغاز و به یوسف غزنوی (جلد اول ص ۶۴-۶۵۷) ختم می‌شود ، ۳ - ۶۶ شاعر متوسط (شعراى متوسطین)

۵۲- درص ۱/۶۷۸ جلد دوم سال تألیف ۱۲۸۸ ذکر شده است. در مقدمه کتاب (جلداول ورق ۷ و او ۶a) و در ابتدای باب دوم (جلداول ص ۶۴) ۱۲۸۴ و ۱۲۸۵ به ترتیب به عنوان سال جاری ذکر شده است اما از سالهای مقدم‌تری مانند ۱۲۷۴ (جلد دوم ص ۱۵/۵۴۸) و ۱۲۷۵ (جلد دوم ص ۱۳/۸۱) در جاهای دیگر به نام سال جاری یاد شده است. مواد اولیه و مطالب این کتاب در طول مدت سی سال فراهم آمده است (رک. جلد اول ورق b ۴ روی صفحه) بنا بر این باید توجه داشت که در آن موقع ناتمام بوده است و بطوری که مؤلف گفته است در آغاز به نام محمد شاه (جلداول ورق ۱۴ و او ۵a) بوده و بعد به اسم ناصرالدین شاه (ورق ۴ و او ۶a) تمام شده است.

۵۴- واژه باب برای این تقسیمات در آخر مقدمه (جلد اول ص ۱۴ و او ۶a) و در اول شرح حال ناصرالدین شاه (ورق I, II, b, ۱ و ۵) و در عنوان باب دوم (جلد اول ص ۶۴) ، بابهای سوم و چهارم بدون عنوان است) بکار رفته است. از طرف دیگر واژه رکن نیز بدون تردید برای نوعی تفرق مطالب از هم استعمال شده است. چند سطر قبل تقسیمات ابواب نامیده شده است (جلد اول ورق ۱۰ و او ۶b) و آنرا مرتب و محبوب ساختن و بنیان آن را مانند عالم جسمانی بر چهار رکن نهادن) .

۵۵- این سنوات در عنوان فهرست مندرجات در ورق b ۷ جلد دوم ذکر شده است ولی بعضی اشتباهات در ترتیب اسم شعرا دیده می‌شود مثلاً در باب دوم بعضی از شعراى قرن هشتم ذکر شده است (مانند ابن یمن متوفی ۷۶۳، جلد دوم ص ۲ و حافظ متوفی ۷۹۱ ص ۱۱ و خواجه متوفی ۷۳۴ ص ۱۵ و سلمان ساوجی متوفی ۷۶۹ ص ۱۹) . متوسطین در باب سوم شعرائی بوده‌اند که در فاصله ۷۶۱ و ۱۱۵۱ در گذشته‌اند (۱۱۵۰ هجری که درص ۵۶ آمده است رک: طرائق الحقائق جلد سوم ص ۲۳/۴۲) تاریخ فوت «هاشمی» دهلوی بن محمد مؤمن

اول «اهلی» ترشیزی و آخر یحیی جیلانی (جلد دوم صص ۵۷-۲). ۴-
 ۳۵۸ شاعر متأخر و معاصر، که اول آن «ادیب» مراغی و آخرین آنها «یفما»
 و «هدایت» (جلد دوم صص ۶۷۸-۵۸) است. ریو جلد متمم ۱۲۵ (پس از تجدید
 نظر به نام محمد شاه شده است. نسخه چاپ تهران در قسمت مربوط به
 نظامی جلد اول ص ۶۳۹ افتادگی دارد. ایضاً ۱۲۵۰ هـ/ ۱۸۳۵ م گویا قسمتی
 از آن به خط مؤلف باشد).

چاپ: تهران ۱۲۹۵ هـ/ ۱۸۷۸ م (در دو جلد).

معرفی‌ها: ۱- Relation de l'ambassade au Kharezm «گزارش

سفارت خوارزم» (رك. ص ۳۴۲ قبل از این)، مقدمه صص ۲۲-۲۰.
 ۲- ژورنال انجمن سلطنتی آسیائی سال ۱۸۸۶ صص ۴-۳ (از سیدنی
 چرچیل. با فهرست اسامی تذکره‌های مذکور در مقدمه). باضافه رضاقلی
 این کتابها را به چاپ رسانده است: دیوان منوچهری (تهران. تاریخ چاپ؟
 رك. ژورنال انجمن سلطنتی آسیائی سال ۱۸۸۶ ص ۲۰۰. چاپ تهران سال
 ۱۲۹۷ هـ/ ۱۸۸۰ م بر اساس این چاپ بوده است، ۳- قابوس‌نامه و تزوك
 تیموری (تهران ۱۲۸۵ هـ/ ۱۸۶۸ م)، ۴- نفثة المصذور (تهران ۱۳۰۷-۸
 شمسی/ ۱۹۲۸-۳۰ م^{۵۶} [این کتاب را اخیراً آقای دکتر یزدگردی با حواشی
 و تعلیقات مفصل تجدید طبع کرده است. مترجم].

[شرح حال‌های مؤلف به قلم خود او در ریاض العارفین. فصل آخر

→

«عرشی» است که به غلط مؤلف مخزن الاسرار (رك. ریو جلد دوم ۸۰۲، انه ۱۷۶۵) معرفی شده
 و مثنوی در ۹۴۰ سروده است). و از این قبیل است باب چهارم که در آن فتح‌الله «جناب» اصفهانی
 ذکر شده و متوفی ۱۱۴۶ بوده است (جلد دوم ص ۹۲).

۵۶- در عنوان صفحه ۱۳۰۷ شمسی و در پشت جلد ۱۳۰۸ ولی در چاپ سنگی ۱۳۴۱ [قمری

= ۱۹۲۲-۳ م.]

Table des matières

Titres	Auteurs	سال هفتم
--------	---------	----------

۷۰۵

تذکره شعرا

(تهران ۱۳۱۶ صص ۵۲-۶۲۷)، روضه‌الصفای ناصری جلد نهم ورق
 ۱۷۸ b (صفحه پنجم از آخر)، مجمع‌الفصحاء جلد دوم صص ۶۷۷-۵۸۱ ؛
 شرح حال مانکچی (رك. ص ۲۳۹ قبل از این) منضم به فرهنگ انجمن آرای
 ناصری (تهران ۱۲۸۸ هـ / ۱۸۷۱ م.) ؛ Relation de l'ambassade au Kharezm
 «گزارش سفارت خوارزم»

de Riza Qouly Khan traduite annotée par C. Schefer

«باترجمه و شرح به قلم س. شفر» (رك. ص ۳۴۲ قبل از این)، مقدمه

A modern contributor to Persian Literature صص ۱۵-۲۴ ؛

Rizá Kulí Khán and his works . «پژوهنده جدید ادب فارسی»

«رضاقلی خان و آثارش» از سیدنی چرچیل (در ژورنال انجمن سلطنتی

آسیائی سال ۱۸۸۶ صص ۲۰۶-۱۹۲ و سال ۱۸۸۷ صص ۱۶۳ و ۳۱۸) ؛

المآثر والآثار ص ۱۸۹ ؛ برتلس Ocherk 'Storū persidskoi literatury

«تاریخ ادبیات فارسی» لنین گراد ۱۹۲۸ صص ۱۲-۱۱۰ ؛ دائرة المعارف

اسلام تحت عنوان رضاقلی خان (بقلم ماسه Ridā Kulī Khān تصاویر: فرهنگ

تصاویر: فرهنگ انجمن آرای ناصری، کلیشه: نفیثة المصدور، سر

لوح: ریاض العارفین ۱۳۱۶ شمسی، سرلوح: تاریخ ادبیات براون جلد

چهارم ص ۳۴۴ .

پرتال جامع علوم انسانی

.....

Sous la direction du Comité de Rédaction .

Directeur responsable: Dr. Dj. Hadidi, prof. de lang. et litté. françaises .

Rédacteur en chef: Hamid Zarinkoub, chargé de cours de lang. et litté. persanes .

Les articles représentant les opinions de leurs auteurs et sont imprimés sous

l'ordre de leur remise à la Revue .

Abonnement annuel: \$ 3,00

Adresse: Faculté des Lettres et Sciences Humaines, Mehd, Tebr .

Imprimerie de l'Université de Mehd, Iran .